

לפרשת נח – תשע"ב

על אחריותו של הצדיק

דר' אביעזר וייס, ראש מכללת גבעת וושינגטון, חבר קהילת גבורת מרדכי

בשונה מרש"י, האומר על נוח ש"יש מרבתינו שדורשים אותו לשבח... ויש שדורשים אותו לגנאי", ובניגוד לחסידים כמו הרבי מקוצק שמכנה אותו "צדיק בפרוה", כיוון שהוא דואג רק לחמם את עצמו ואינו "מדליק תנור" לחמם את האחרים, קובע הנצי"ב מוולוז'ין שנח היה צדיק תמים באמת "שנגמר צדקו בכל הדורות שעברו עליו". הסיבה לכך, לדברי הנצי"ב, היא דווקא מפני שכן אכפת היה לו מבני האדם שסביבו. תכונה זו של הצדיק משתמעת, על פי הנצי"ב, מעצם התואר "צדיק תמים", שכן "צדיק תמים משמעו שהוא צדיק גם בין אדם לחברו" (העמק דבר, בראשית ו' ט').

ראוי לבחון בתשומת לב קביעה זו של הנצי"ב. הוא קובע הבחנה ברורה בין שני סוגים של צדיקים – בין מי שנושא בתואר "צדיק" לבין מי שנושא בתואר "צדיק תמים", וזו לשונו: "צדיק משמעותו הוא בין אדם לשמים ורשע הוא להיפך, אבל צדיק תמים משמעו שהוא צדיק גם בין אדם לחברו".

אבחנה זו, הנראית כביכול פשוטה, טומנת בחובה השקפת עולם שלמה ומענה לשאלות הקשות ביותר שאנו שואלים ונשארים ללא מענה מתקבל על הדעת – שאלות צדיק ורע לו, רשע וטוב לו", שהרי אם נאמץ את האבחנה הזו, ברור שמבחינה סמנטית, כשנאמר "צדיק" ולא "צדיק תמים", נאמר בו בזמן שה"צדיק" הזה אינו מושלם במעשים שבין אדם לחברו ולכן אין לתמוה על כך ש"רע לו". נוח, כיוון שהיה "צדיק תמים", היה "צדיק וטוב לו".

ב"הרחב דבר", העמקה בפירושו "העמק דבר", מעמיק הנצי"ב לתוך סוגיה קשה זו: בישעיהו פרק ג' נאמר: "אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, אוי לרשע רע, כי גמול ידיו יעשה לו" (בדרך אגב, כאן המקום להפנות את תשומת לב הציבור לטעות נפוצה בשירת "יגדל": כדי לדייק, כביכול, משבשים ושרים: "נותן לרשע – רע כרשתו", ודיוק זה הינו טעות: כדרך הפייטנים שיבץ כאן המשורר מתוך הפסוק בישעיהו את הביטוי "רשע רע", וצריך לקרוא ולשיר: "נותן לרשע רע – כרשתו". כיוון שזו באמת כוונת הנביא: יש רשע רע, ויש רשע שאינו רע, כפי שנראה כשנשוב לענייננו). על כך אומרת הגמרא בקידושין (דף מ'): "וכי יש צדיק וטוב ויש צדיק שאינו טוב? אלא טוב לשמים וטוב לבריות זהו צדיק טוב, טוב לשמים ורע לבריות זהו צדיק שאינו טוב". כיוצא בזה לרשע – אם הוא טוב לבריות אינו "רשע רע".

בהמשך דיונו המקיף מסכם הנצי"ב שאם אכן היה לא הצדיק בטבעו טוב לבריות, אבל מכיוון שהבין שזה רצון ה' שינה את טבעו ו"נגמר" טבעו והוא עתה טוב לבריות – הוא צדיק גמור, ובזה טוב לו בעולם הזה. ואם אינו מצליח להפוך את לבו ולהיות טוב לבריות, אזי רע לו בעולם הזה.

הנה כך העמיד הנצי"ב תשובה חדה וחד-משמעית לשאלת הצדק האלוקי שנשאלת מימי איוב, דרך עשרת הרוגי מלכות, דרך אלישע בן אבויה ודרך כל ריבואות הצדיקים שסבלו בעולם הזה. התשובות המקובלות לשאלה זו היו שתיים: או "איננו יכולים לדעת את התשובה", כשם שענה ה' לאיוב מתוך הסערה, או "הגמול לצדיק יהיה בעולם הבא", כפי שמשיבה הגמרא על אתר לאלישע בן אבויה. ישנה תשובה נוספת: "וסביבו נשערה מאד", אבל היא מורכבת ולא נתייחס אליה כאן. דרכו של הנצי"ב לומר שהקב"ה אינו פועל בהסתר. הסיבות לסבל ולגמול ברורות ותלויות באדם. אנטישמיות אינה פורצת סתם כך, יש לחפש את הסיבות לה בהתנהגותו של עם ישראל בחינת "נחפשה דרכינו ונחקרה", אדם סובל בגלל אחריותו, ואם הוא צדיק גמור –

הוא איננו סובל. אלו דברים קשים ואמיצים, כי הם באים בתביעות קשות אל מי שנחשבים צדיקים, אבל הנצי"ב אינו בודד בעמדתו זו.

ראוי להביא בהקשר זה את דבריו הקשים של עמנואל לוינס, המטיל על הצדיקים את האחריות לחברה כולה. הוא מתייחס למאמר חז"ל "אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה", ולאחר דיון קובע: "הצדיקים אחראים על הרוע, מפני שלא הצליחו בצדיקותם לעקור את העוול" (תשע קריאות תלמודיות, עמ' 6-215).

"צדיק" אפוא אינו תואר להתהדר בו. הוא תפקיד חברתי שאינו המטיל על נושאו את הקשה מכל: אחריות לחברה כולה.